SZÁMOMRA A HARMÓNIA ÉLETFORMA-VÁLTÁS CSÁBÍTÓ LENNE

— Ezt hogy bírja? Piros Ildikóval házasok, a színházban is többnyire partnerek, együtt reggeliznek, együtt próbálnak. A színházi öltözőjük is közös?

— Természetesen külön van az öltözőnk.

— Nem nagy teher, hogy férj, feleség, s együtt játszanak?

— Nagyon nehéz kérdés. De hát, a házasság önmagában nehéz kérdés, mint ahogy az, a hosszú távú színészi partnerség. Ehhez Piros Ildikó is biztos tudna hozzáfűzni egy s mást. Különös, hogy most beszélgetünk erről: éppen befejeztük Molnár Ferenc A testőr című remekének próbáit — délelőtt, délután egyvégtében készültünk. Piros Ildikó a színésznő, én vagyok a színész, Mensáros László a kritikus. A kritikus szerepet Koltai János is játssza. Psota Irén a mama és Dózsa László a hitelező. Vámos László rendezte, aki tizennyolc éve nem volt a Madách Színházban, noha előtte éppen ennyi ideig volt itt. Kerényi Imrével hívtuk meg erre a darabra, úgy érzem, fantasztikus jó formában van. Horesnyi Balázsé a gyönyörű díszlet és Kemenes Fanny a jelmeztervező. Vámossal régen is nagyon szerettem dolgozni — színházban, tévében, szabadtereken.

NEHEZEBB A HELYZET HÁZASPÁRKÉNT

Visszatérve a kérdésére: Tolnay Klári mondta egyszer, abban az időben, amikor rendre Gábor Miklós volt a partnere, hogy többet tudtak egymás gondjáról, bajáról, fájdalmáról, nehezebb szituációkat éltek meg együtt — nem szerelmi értelemben természetesen —, mint az átlag házastársak.

Persze, hiszen a darabok általában kiélezett helyzetekben hozzák össze az embereket. Tehát a próbák nemcsak azért viharosak, mert vannak hisztérikus színészek és hisztérikus rendezők, hanem mert egy jó darab és jó színészek esetében annyi mindent kell elárulnunk magunkról, annyi minden megérinthet egy darabból, hogy mindez felkavar, lelki nyugalmunkat, egyensúlyunkat megzavarja. Megannyi ok a feszültségekre, az összetűzésekre.

Az én esetemben annyival nehezebb ezeket a szituációkat megélnem, hogy többletenergiát igényel tőlem: megpróbálom távoltartani az imént említetteket a magánéletemtől.

Világéletemben magányosan dolgoztam, de ez is energia, a problémák haza nem vitele. A kérdésére az a válaszom, hogy biztos: nehezebb a helyzetünk házaspárként.

NIA A LEGFONTOSABB

Különben már az is bonyolítja a dolgokat, hogy bizonyos idő elteltével az ember egyre több tapasztalattal, szakmai tudással rendelkezik, s ennek megfelelően nagyobb feszültséggel, több felelősséggel kezd egy darabba, mint korábban tette.

Még egy pillanatra visszatérek a Molnár-darabra: én azt hittem, ismerem A testőrt. Briliáns, hihetetlen, hogy miket mond el. Nem tudom, Molnár mit élt meg életében, de olyan mély, tökéletes, olyan bámulatos: nemcsak én, de a nagy öregek, Mensáros is csak bámulja, mi mindent tud a szerző az együttélésről, a szerelemről, a féltékenységről, arról, hogy az egyiknek már elege van a dolgokból, de azért még szeret.

— Ha én színészházasságban élnék, biztos, hogy a próba idejére elköltöznék otthonról. Nemcsak a szuverenitásom védelmében, hanem azért is, hogy egyedül, külön feltöltődve a próbákra elkápráztassam, inspiráljam férjem-partneremet ragyogó tehetségű megnyilvánulásaimmal. Hogy ne unjon rám sem mint nőre, sem mint színészre. S én se unjam halálra magamat. Kitörnék a dupla satuból.

— Ez komplikált helyzet. Általánosságban, valóban, ez jó lenne így: az ember külön, saját gondolatait érleli, hogy újdonságot szerezzen partnerének, önmagának. Erről is szól a darab: érzi a pacák, hogy másnak kell lennie, mert ellaposodik a dolog. De ők nem a színházról beszélnek, hanem az életről.

— Most már én is izgatott vagyok. Kíváncsi vagyok, milyen a mostani előadás. Jól érzi magát a Madách Színházban, nem igaz?

— Viszonylag igen. 1966 óta, huszonhat éve vagyok itt. A főiskola után azonnal ide szerződtem.

— Amit főiskolásként elképzelt magának, az valóra vált. Minden.

MICSODA MADÁCHBA KERÜLTEM!

— Igen.

— Ha a pályaívét nézzük: nagyon stabil, nagyon kitartó, azonos célok felé irányuló pálya. Nincs kíváncsiság magában, hogy otthagyva szerepeket, pozíciókat, kipróbálja, mit tud máshol, másnál? Vagy ne is menjünk ilyen messzire: az soha nem izgatta, milyen lehet például Székely Gáborral vagy Ascher Tamással dolgozni? Vajon mit hoznának ki Huszti Péterből, a színészből?

— De, van bennem kíváncsiság. Higgye el, gondolkoztam már én is ezeken. Próbáltam kielemezni, visszahúz-e a kényelem?

Nagyon hosszú ideig valóban pontosan azt csináltam, amire vágytam. Föl sem tűnt, hogy húsz évig dolgoztam Ádám Ottóval, mert olyan erős, jó kapcsolat fűzött minket egymáshoz. Aztán ott volt a Vámos, Kerényi, Pártos, Szirtes, Lengyel a színházban. Mindegyikőjükkel dolgoztam.

Nagyon szerettem volna dolgozni mesteremmel, Várkonyi Zoltánnal — övele csak filmeztem. Izgatott Máriássy Félix, Szász Péter. Nagyon sok emberrel dolgoztam, de például Szabó Pistával nem kerültem össze soha, pedig szerettem volna. És még sorolhatnék jó rendezőket, akiknél viszont nem szerettem volna játszani, mert éreztem, hogy nem az én világom.

Tudja, kik voltak a Madáchban, amikor odakerültem?

— Tudom.

— Óriási gárda! Közülük sokan meghaltak vagy elmentek, néhányan visszajöttek.

Én tizenöt-tizenhat éve nagyon komolyan dolgozom, tanítok, rendezek a főiskolán, ahol csakis új arcokkal találkoztam. Fiatal tehetségeket fedezhettem fel: színészeket, jelmeztervezőket, díszlettervezőket. Tehát nem érzem azt, hogy egy helyben toporgok, vagy, hogy mindig ugyanazt csinálnám.

Csak most, az utóbbi időben éreztem ezt. Lehet, hogy valami elfáradt. Lehet, hogy bennem fáradt el valami, és talán valóban izgatna az a téma, hogy mi lenne, ha én két évig most egészen mást csinálnék?

A gyerekkorom úgy telt el, hogy nem tanultam nyelvet az oroszon és a németen kívül — amiket persze ellógtunk, s amit ma a legnagyobb hülyeségnek tartok. Nyelvórát ellógni! Felnőtt fejjel kezdtem el tanulni angolul, de csak azért, mert élveztem, hogy valami mást teszek. És vágytam arra, hogy tudjak angolul beszélni. Nagyon tetszik ez a nyelv, és nagyon fontos nekem. Egy idő után jelentkeztem egy nyelviskolába Londonban. Negyvenéves korom ellenére beültem az iskolapadba, és együtt tanultam japánokkal, szingalézekkel, voltak ott nagyon fiatalok, de nagymamák is. Senki sem tudta, ki vagyok, barátokat szereztem, dumáltunk és lógtunk az Oxford Streeten. Ide beültünk, oda beültünk, s beszélgettünk.

De az se semmi, amikor szakmai konferenciára utazom, mint legutóbb Los Angelesbe, ahol Shakespeare a téma. S nekem ott kell helytállnom úgy, hogy semmit sem tudnak rólam.

Szerintem minden ötvenhez közeledő tanár és orvos, író és újságíró is vágyik valamiféle megújulásra, új csábításra. Én legalábbis igen.

Ferencsik mondta, hogy „boldogság" csak az operettek harmadik felvonásában van, egyébként nincs. Én ezzel egyetértek: nincs boldogság. Viszont van harmónia! És én az utóbbit jóval többre tartom.

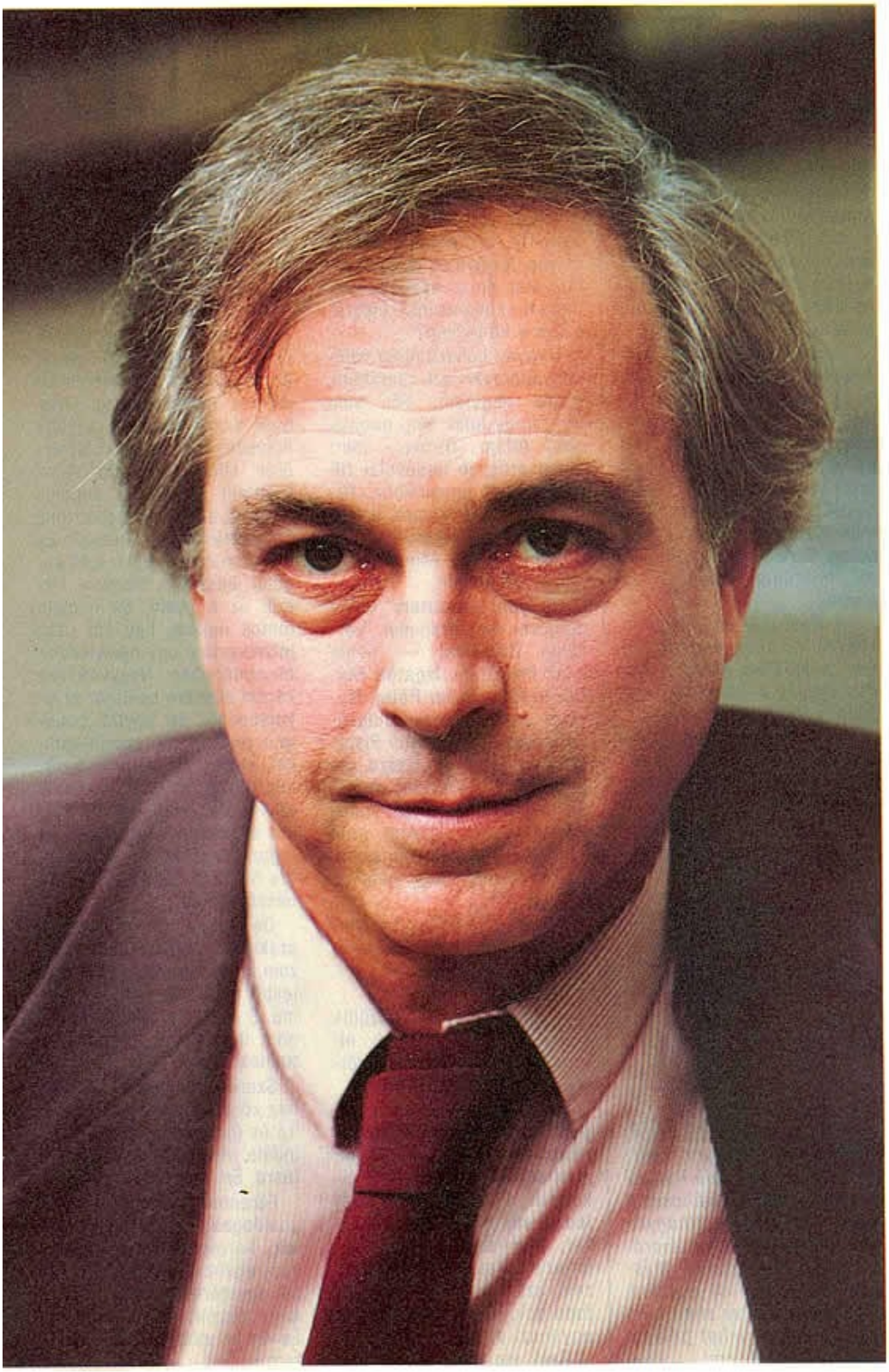

Nagyon nehezen dolgozom feszültségben, vagy ha olyanokkal vagyok körülvéve, akik nem szeretnek, vagy akiket én nem szeretek. A harmónia nekem nagyon fontos a munkámban, az életemben, a beszélgetésekben. Ha nem adatik meg, akkor inkább visszahúzódom. Noha egy időben sokat foglalkoztam azzal, hogy én hol vagyok, engem kik szeretnek. Ma már kevésbé érint mindez.

Juli, maga mindig Székely Gábort említi, mert nagyon szereti.

— Életemben három szót váltottam vele, de rendezőként nagyon hiányzik.

VAN TOVÁBB!

— Én is nagyra tartom, csak kérdezem én, hogy az nem jut eszébe közben, hogy hol van Székely Gábor? Tudom, hogy rendez — külföldön, a főiskolán —, pont ez, a negyvennyolc-ötven-ötvenegy-ötvenkettes generáció húzza még mindig a szekeret. Ott töltjük néha a napjainkat a Színházművészeti Szövetségben, és mindenki, aki most ott valamin dolgozik, mindenki ebből ki akart lépni, velem az élen. Mondtam: nem bírom, nem csinálom tovább, ennek semmi értelme. Székely, Babarczi, Ascher figyelmeztettek: ezt most nem lehet. Muszáj csinálni. Mindannyian ott ülünk, már régen dobbantani kéne, értelme sok nincs, csak hülyeséget kapunk a szakmától — mintha a szövetség elnökségében lenni jelentene valamit. Mi leszek én ettől? Semmi. Meg hogy ez legitim, vagy nem legitim. És mégis érzi ez a generáció valamilyen módon, hogy

nem szabad a gyeplőt kiadni, mert egy pillanat alatt szétbomlik az egész, amit még Várkonyiék tartottak össze régen. Mindenesetre sokkal könnyebb időszakban, mint a mostani, mert ők tudtak hova telefonálni, azon kívül, hogy az övéké nagyon tehetséges társaság volt.

Nem is tudom, miért hiszem: ha valamit nem csinálunk, akkor az nincs. Pedig tapasztalatból tudom, nem magamról, hanem egy-két olyan nagyszerű idősebb kollégámról, azt hittem, ha meghal Ferencsik, akkor tulajdonképpen megszűnik valami, megszűnik az opera. Amikor meghalt a Pécsi Sanyi, meg a Kiss Manyi, meg a Domján, meg egymás után sokan, akkor azt hittem, ez kész, nem megy tovább a dolog, nem lehet az ő szerepükbe beugrani. De másnap be lehetett ugrani, másnap ment az előadás — noha teljesen más volt. Tehát mondjuk, nem vagyok annyira naiv, hogy azt képzelem: ha én a főiskoláról kiteszem a lábam, akkor azzal meg is szűnik az intézmény. Egyáltalában nem szűnik meg. Ugyanígy, ha én a Madách Színházból eltűnök — no, nem halok meg, de holnap „disszidálok" —, akkor is megy majd A testőr; valaki beugrik a szerepembe.

Pillanatnyilag az izgat nagyon, hogy mik azok a koloncok, amiket a hatalom vagy a cím miatt hordozok magammal. Vajon azt csinálom-e a főiskolán, ami nekem a dolgom?

— Talán kap némi visszaigazolást tanítványaitól, barátaitól, kollégáitól.

— A barátság... Nekem volt egy nagyon jó periódusom, amikor a befutott, mindent győző, fiatal színészként, díjakkal — éppen talán a nagyképűség, vagy nem tudom mi folytán — nagyon keveset jártam az éjszakába és a színészklubokba. Azt akartam bizonyítani, hogy sokkal több vagyok annál. Megadatott egy olyan intellektuális kör, társaság, amely néhány fiatal társammal befogadott: Illés Endre, Vas István, Szántó Piroska, Szabó Magda. Javarészt köztük voltam. Nagyon érdekelt az írás, a könyvek és a zene, és Ferencsik, és így kerültem szoros, baráti kapcsolatba Várkonyi Zoltánnal, Pécsi Sándorral és Ádám Ottóval, Pártos Gézával, Feleki Kamillal — sorolhatnám még. Borzasztóan bennem van, viszem azt a mentalitást, amit tőlük kaptam, azt a habitust, munkamódszert, amiből talán sikerül átadnom valamit tanítványaimnak.

Ahogy ők beszélgettek! Illéssel negyven év korkülönbség volt köztünk, de ez nem tűnt föl akkor. Figyelem, érzékenység, nyitottság, kultúra áradt belőlük. A levestől a konyakig, a kézfogásig, a tisztaságig, a könyvek szeretetéig, ahogy bármelyikük a könyvről mesélt — belém ivódott. Ahogy Vas István a Cyranóról beszélt, mikor azt játszottam, ahogy Szántó Piroska elmondta, mi neki a Cyrano, ahogy Illyés beszélt a Balatonról, a vízről... Ez egy stílus.

AZ ÖRÖMTELENSÉG FÁRASZT

— Ugyanakkor kimaradtak az egykorú barátok.

— Azt hiszem, az én korosztályomból nincsenek is barátaim. Talán egy-kettő, akivel jól érzem magam: kutató, állatorvos — nem művészemberek.

— Milyen szerencsés, hogy megengedheti magának — visszatérve a hivatására, mindennapjaira —: olyan feladatot nem vállal el, amiben nincs öröm. Ez az a luxus, amit minden embertársunknak kívánhatunk, ugye?

— Persze. De ez az úgynevezett örömfaktor — úgy érzem — nagyon fogyogat. Természetesen az örömöt nemcsak akarnunk, birtokolnunk, de árasztanunk is kell. Sokszor nem vagyok elégedett bizonyos tevékenységemmel, noha nem spóroltam ki belőle energiát, sem önmagamat — valamit nem sugároztam, amitől például nem alakulhatott ki igazi kapcsolatom egy osztállyal a főiskolán.

— Ilyesmi megesik.

— De éppen, amit mondott, az foglalkoztat: valóban az örömtelenség az, ami engem is a legjobban fáraszt és aggaszt. A hűséghez visszatérnék: mi a csábítás? Nekem például az, ha Molnár Ferencet kellene tanítanom Londonban angol diákoknak. Ha napjaimat az tenné ki, hogy Molnár Ferencre készülnék — angolul. Nem csábít semmiféle hatalom, politika. Nem vágyom arra, hogy kulturális miniszter legyek. Az életformaváltás? Az igen, az csábítás! Csábítás, és milyen vonzó, elfogadott csábítás Márton András kollégámé, aki most főkonzulként él Los Angeles legelőkelőbb negyedében. Székely esetében nemcsak a csábítást, de a menekülést is érzem abban, hogy Németországban rendez. Az utazgatás egyébként az ügyes. Sok rendező ügyesen csinálja.

A rendezés idegen környezetben, „ismeretlenként" igen, az kihívás, csábítás. Itthon viszont a legnagyobb lépés az, hogy egy elnököt valahonnan kirúgnak, vagy nem rúgnak ki, vagy a megpályázás: és jövőtől nem a Makó lesz az igazgató, hanem a Muki, és akkor mi van?

Azt mondja: változtatni. Itt az ember azt mondja: megőrizni... Óriási, ezt mondhatom magának, nem mint győzelmet, csak egyáltalán: egy férfi negyvennyolc éves korában emberileg így megmaradjon ezen a pályán, ami azért könnyen deformál külsőlegbelsőleg. Hogy nem hülyültem meg teljesen.

Amikor nagyon nagy veszély volt, egyszer csak rájöttem: nem szabad úgy, egy az egyben elhinni, hogy most itt a legnagyobb színész ül, aki mindent jól tud. Ez nem így van. Jókor jöttek a pofonok is a kapcsolataimban, barátságaimban, amikor egyszer csak rájöttem, hogy valamit rosszul oldottam meg.

— Nem volt semmiféle akciója mostanában, ami örömmel töltötte el?

— De volt: a főiskolán szerveztem egy nagy, nemzetközi találkozót, a főiskolai világnap alkalmából. Sikeres volt.

Rengeteget kellett dolgozni, és olyan dolgokkal foglalkoztam, amik izgattak, s eltértek a megszokottól. Nem gyötörtek a betartások, meg a baromságok, meg a hazugságok. Nagyon fogy a toleranciám. Akár pedagógiai, akár magánéleti csődöm, mind a tolerancia hiánya.

Hat hétig voltam Amerikában, rengeteg mindent tanultam. Azt hittem, egy életre szólóan, beépíthetően. Az úszás, a futás, az étkezés. Azok a friss, tisztított, salátának való zöldségek! A testkultúra. Az egészségvédelem. S az a nyitott érdeklődés, ahogy két — egymásnak — ismeretlen először beszélget egymással!

El is határoztam: új életet kezdek. Egészségeset. Nyitottat. Aztán, amikor hazaérkeztem, romba dőlt minden. Elmentem itthon a közértbe: nincs friss, tisztított sárgarépa, saláta, gomba... Karfiol sincs...